

ÁLTALÁNOS IRODALOMTUDOMÁNYI KUTATÓCSOPORT

Prof. Dr. KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, az MTA rendes tagja

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/a

Tel: (1) 411-6700/5113

Fax: (1) 411-6700/5256

E-mail: aleku@ludens.elte.hu

A kutatás a 20. századi irodalom és művészet azon sajátosságából indult ki, hogy az esztétikai tapasztalat modern formáit jelentős mértékben meghatározza a műalkotás anyagisége, amely a nyelvi közvetítettség problematikáját meghaladva tereli a figyelmet a közvetlen esztétikai érzékelés működésére, azaz a műalkotás medialitásának tényére. Arra vállalkoztunk, hogy átfogó képet alkossunk az irodalmi műalkotások medialitásának jelenségéről mint az irodalom- és kultúratudományok számára viszonylag új vizsgálódási területről. Ez a kutatási irány mind az irodalmi szövegek értelmezésének gyakorlatára, mind az irodalmi szövegek létmódjára nézve kiemelkedő jelentőségű. Az elméleti vizsgálódásokat kezdettől fogva történeti érdekeltségek vezették: a 20. század első felének irodalomértelmezői diskurzusaira összpontosítva a magyar irodalom- és művészetelmélet olyan hagyományát dolgoztuk fel, amely az esztétikai tapasztalat leírásában kitüntetett szerepet szánt a medialitás jelenségeinek. A munka voltaképpen középpontját az adta, hogy e szempont alapján részben újra feldolgoztuk olyan – a hazai irodalomtudomány látóköreből kikerülni látszó, ám külföldön egyre jobban felértékelődő – gondolkodók munkásságát mint Balázs Béla, Moholy-Nagy László vagy a fiatal Lukács György. Emellett újratárgyaltuk a hazai irodalomtudomány-történet olyan alakjainak a munkáit mint Thienemann Tivadar, Horváth János, Zolnai Béla, Ponor Thewrewk Emil vagy Balogh József, akiknek a kutatásai ugyan nem kifejezetten a médiatudományi reflexió köré szerveződtek, ám amelyekben komoly szerep jut a mediális meghatározottság szempontrendszerének.

A nyelvi medialitás elméleti problémáinak hazai megjelenési formái mellett elsősorban a 20. század első felének két kiemelkedő paradigmájára összpontosítottunk: a magyar szellemtudományok hagyományára és a különféle avantgárd művészetelméletek recepciójára. A médiatudományi kérdésfeltevés révén sikerült hozzájárulnunk ahhoz, hogy e területek vizsgálatánál ne tölük idegen – pl. politikai vagy esztétörténeti – szempontok érvényesüljenek, amelyek eddig arra vezettek, hogy ezek a törekvések és iskolák csak ideológiai kerülőutak igénybevételével voltak beilleszthetők – vagy éppen nem beilleszthetők – a 20. századi magyar gondolkodástörténetbe. A munka előrehaladtával nyilvánvalóvá vált, hogy ez a megközelítés nem csak a szellemtörténet és az avantgárd hazai gondolkodástörténetbeli helye újbóli meghatározásának eszköze lehet, hanem új fénybe kerültek azok a recepciótörténeti szálak is, amelyek összekapcsolták a magyar és az európai – elsősorban a német – tudományosságot. Amíg a szellemtörténeti iskola feldolgozása nem mehetett végbe Wilhelm Scherer, Eduard Spranger, a Wundt-iskola vagy a német experimentális fonetika hatásának feltérképezése nélkül, addig az avantgárd irányultságú művészetelméleteknél egyúttal pl. a Helmholtz-féle fiziológia hazai recepciójának feltárása vált szükségessé. Megmutatkozott tehát, hogy a szellemtörténet és az avantgárd kettős paradigmája éppen a nyelvi medialitás elméleti belátásai felől megközelítve tűnik visszailleszthetőnek egy töredékes hagyománytörténetbe, és tárható fel a maga tényleges jelentőségében és lehetséges nemzetközi kapcsolódásaiban.

A kutatócsoport négy éves működését általában jellemzi, hogy az első évek döntően elméleti jellegű vizsgálódásait (a nemzetközi szakirodalom rendszerező feldolgozása, specifikusan a hazai anyagra vonatkozó kérdések kidolgozása stb.) fokozatosan felváltotta az alapkutatás jellegű tevékenység (pl. szövegkiadások).

A kutatócsoport 2003. évi munkája döntően három kollokvium, illetve munkaülés köré szerveződött, amelyek fókuszában a kultúratudományok, a médiatechnikák és a hagyományos nemzeti, illetve komparatív filológia viszonya állt. E kollokviumok közül kiemelkedő jelentőséggel bírt a 2003. szeptember 25-26-án *Az esztétikai tapasztalat medialitása* címmel megrendezett tanácskozás, amely – nemzetközi keretek között – a korábbi eredmények továbbgondolásának jegyében zajlott. Annyiban lépett túl ezeken, hogy nyilvánvalóvá vált a még a nagy különbségeket felmutató irodalomelméleti iskolák felől érkező kutatókat is érintő közös kultúratudományi problémák sürgető aktualitása, ami nemcsak múlt tudományos irányok általi befolyásoltságából, hanem magából a tárgyterületből fakad. Ugyanebben az évben jelent meg a kutatócsoport egy további munkaülésének anyaga *Történelem, kultúra, medialitás* címen, amely szintén a nemzetközi média- és kultúratudományi iskolák és irányzatok rendszerezését célozta, valamint annak felmérését, mennyiben alkalmazhatók ezek magyar gondolkodástörténeti folyamatokra.

A 2004. évben dolgoztuk ki a nemzetközi médiatudományi eredmények specifikusan hazai viszonyokra való alkalmazását. A megjelent kötetek, az egyetemi oktatásban is kamatoztatott szemléletváltás és a kutatócsoport tanácskozásain is egyre világosabbá váló kérdésirányok kijelölték a folytatás útjait; ennek megfelelően előkészítettük a következő évben esedékes kötetek megjelentetését. Megjelent *Az esztétikai tapasztalat medialitása* című tanulmánykötet, amely az előző évi hasonló címmel rendezett kollokvium szerkesztett, átdolgozott és jelentősen kibővített anyagát tartalmazza. A kötet tanulmányai önállóan, általában magyar irodalomtörténeti anyagra alkalmazva dolgozzák föl a kortárs kultúra- és médiaelmélet eredményeit, és számos eredményt mutatnak fel az irodalomtudomány és a médiaelmélet érintkezési területeinek föltárásában. A kutatás addigi eredményeit idegen nyelven is közzétettük a *Spielarten der Sprache* című tanulmánykötetben, amely a kutatócsoport tagjainak és más felkért kutatóknak az írásaiból válogat. Ebben az évben két kutatócsoporti ülést tartottunk, amelyek témái filozófia és irodalom valamint a hermeneutikai és a kommunikáció- vagy kultúraelméleti értelmezési stratégiák közelíthetősége volt.

A kutatócsoport 2005. évi feladatai két csoportra oszthatók. Először is erre az évre kirajzolódott annak az alapkutatás jellegű anyaggyűjtésnek a terve, amely a hazai szellem- és társadalomtudományok médiaelméleti reflexióinak feldolgozását célozta, és amely ebben az évben már kézzelfogható eredményeket hozott. Nem csak a két világháború közötti időszak tudományos eredményeit dolgoztuk fel, hanem általában a kor sajtótörténetét a napilapoktól a tudományos közleményekig. Megjelent a *Kulturális közegek* című szöveggyűjtemény, amely tematikus blokkokban közöl részben nehezen hozzáférhető, részben jobbra ismeretlen szövegeket. 2005-ben történt meg a vizsgálódás horizontját meghatározó kurrens nemzetközi szakirodalom magyar nyelvű elérhetőségének biztosítása is, amely elsősorban az önmagát egyre inkább kultúra- és/vagy médiatudományként újradefiniáló irodalomtudomány intézményes és diszciplináris önértelmezéseiről szóló szövegek közzétételét jelentette az *Intézményesség és kulturális közvetítés* című kötetben. Második feladatként a csoport folytatta magyar és európai líratörténet és -elmélet 20. század első felére eső szakaszának médiaelméleti összefüggéseire irányuló kutatásait. Mindezekon kívül a csoport az év

folyamán hat egész napos kutatóülést tartott, melyeken opponensek közreműködésével vitatták meg a kutatás keretében készült tanulmányokat – ezeken a munkáüléseken a Károli Gáspár Református Egyetemen, a debreceni, miskolci és szegedi egyetemeken dolgozó kollégák is aktívan részt vettek.

A 2006. év legfontosabb feladata a *Szerep és közeg* című konferencia szervezése, valamint a hasonló című tanulmánykötet megjelentetése volt, amely a tanácskozás szerkesztett anyagát tette hozzáférhetővé. A konferencián és a kötetben a csoport tagjai mellett a hazai irodalom- és médiatudományi kutatások jelentős szereplői is részt vettek, illetve publikáltak. A konferencia tétje nem csak abban állt, hogy lehetőleg széles spektrumát fedje le humán- és társadalomtudományi praxisának a 20. század első felében, hanem abban is, hogy lehetséges kultúratudományi eredetük vagy mediális vonatkozásaik felől kontextualizálja az olyan fogalmakat, mint „kifejezés”, „stílus” vagy „hangzás”, amelyek úgy tűnnek, az újabb irodalomtudományi diskurzus számára már kevesebb heurisztikus értékkel bírnak. Amíg a *Szerep és közeg* tanulmányaiban egyértelmű a magyar szellemtörténeti hagyomány újratárgyalásának túlsúlya, addig a csoport második idegen nyelvű publikációja, a *Mittleuropäische Avantgarden* kizárólag az avantgárd törekvésekkel foglalkozik, mégpedig nagyobb részt szintén az alapkutatás szintjén, összehasonlító igénnyel tárgyalja az interregionalitás és intermedialitás jelenségeit a közép-európai (magyar, szerb, horvát, osztrák, ukrán) irodalmakban. Kutatási jelentések készültek a *Minerva* és a *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* című folyóiratokról, amelyek a magyar és német szellemtudományi érdekeltségek eltéréseit és hasonlóságait voltak hivatottak felderíteni. A jelentések tematikus súlypontjai a Biedermeier-kutatás kialakulása Magyarországon és Németországban, valamint a Biedermeier mint korszakfogalom kialakulásának kulturális feltételeire adott kortársi reflexiók, továbbá az irodalomtörténet-írás művészettudományoktól kölcsönzött fogalmainak eltérő kontextualizálásai a nemzeti filológiákban.

A kutatásba bevontuk a kutatócsoport állandó tagjain kívül a graduális hallgatókat, az egyetem doktori programjainak résztvevőit, valamint a csoport eddigi munkájában már egyéb módon résztvevő további munkatársakat. A kutatás eredményeit folyamatosan közvetítettük a hallgatók felé, mégpedig nem csak az új tematikák bemutatása révén, hanem az intézményi átszervezések során is állandó helyet biztosítottunk a kutatás során exponált témák oktatásának.

- Kulcsár Szabó E, Szirák P (eds.) Történelem, kultúra, medialitás. Balassi, Budapest, 2003. p. 339
- Kulcsár Szabó Ernő: Szöveg, medialitás, filológia. Költészettörténet és kulturalitás a modernségben. Akadémiai, Budapest, 2004. p. 273
- Kulcsár-Szabó Z, Szirák P (eds.): Az esztétikai tapasztalat medialitása. Ráció, Budapest, 2004. p. 434
- Kulcsár Szabó Ernő, Lőrincz Csongor, Molnár Gábor Tamás (eds.): Spielarten der Sprache. Osiris, Budapest, 2004. p. 462
- Bednancs G, Bónus T, Hansági Á., et al. (eds.): Kulturális közegek. Ráció, Budapest, 2005. p. 448
- Bónus T, Kelemen P, Molnár G T (eds.): Intézményesség és kulturális közvetítés. Ráció, Budapest, 2005. p. 512
- Molnár G T: Világirodalom a modernség után. Budapest, Hatágú Síp, 2005. p. 184
- Kovács B L: „... tűnt vizeknek még tűntebb moraja...” PhD értekezés, 2005. p. 212
- Deréky Pál, Kékesi Zoltán, Kelemen Pál (eds.): Mitteleuropäische Avantgarden. Intermedialität und Interregionalität im 20. Jahrhundert. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006. p. 218
- Molnár G T: „barátilag megfelezni a dolgot”. Irodalmi tanulmányok, értelmezések. Anonymus, Budapest, 2006. p. 216
- Kovács B L: Médium és stílus. A nyelv optikája és akusztikája Zolnai Béla életművében. In: Oláh Sz, Simon A, Szirák P. (eds.): Szerep és közeg. Medialitás a magyar kultúratudományok 20. századi történetében. Ráció, Budapest, 2006. pp. 149-169.
- Kovács B L: Ritmika és metrika. Pónori Thewrewk Emil a költészet medialitásáról. *Alföld*, 2006 11:78-88.
- Hansági Á: Irodalomtörténeti reflexiók az 1910-es években. In: Oláh Sz, Simon A, Szirák P. (eds.): Szerep és közeg. Medialitás a magyar kultúratudományok 20. századi történetében. Ráció, Budapest, 2006. pp. 107-115.
- Hansági Á: Dilthey „élmény”-kategóriája. In: Hima G (ed.): Tizennégy tanítvány. KRE BTK Irodalomtudományi Doktoriskola, Budapest, 2006. pp. 105-114.
- Kulcsár-Szabó Z: Az „alapiszony” Horváth Jánosnál és Thienemann Tivadarnál. In: Oláh Sz, Simon A, Szirák P. (eds.): Szerep és közeg. Medialitás a magyar kultúratudományok 20. századi történetében. Ráció, Budapest, 2006. pp. 40-56.